

L’illa maltesa de Gozo i el seu topònim català del Goi

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 15-02-2025

Sabies que l’illa maltesa de Gozo es va dir «l’illa del Goi» en els temps que els catalans en foren senyors? Sabies que es deia Goi abans que el mot Gozo s’universalitzés? En Jordi Bilbeny ho explica en aquest article.

Una de les primeres descripcions que conec de la conquesta catalana de Malta és la que en fa En Ramon Muntaner a la seva meravellosa Crònica. I, per tant, és també en aquesta Crònica, escrita a Xirivella entre 1325 i 1328[1], on trobem les primeres referències en català a l’illa de Gozo, que, com sabeu, és la segona illa més gran de l’arxipèlag maltès.

Mapa de Malta, segons En Sebastian Münster (Basilea, vers 1570).

Diu En Muntaner, al capítol LXXXIV, que, després d’assaltar i prendre la ciutat de Malta, i de deixar-hi dos-cents catalans perquè la defensessin d’eventuals atacs[2], l’almirall Roger de Llúria «anassen a l’illa del Goy, e combaté la vila, e hach lo raval tantost; e com lo raval hach haüt e vol[c] combatre la vila, reterense al senyor rey, e per ell En Roger entrà a dins a reebre sagrament e omenatge, e llexà li per guarda del castell, qui és ab la vila ensemps, C cathalans. E com hach ordonada la vila e la illa del Goy, los homens del Goy donaren li D unces de joyes e a les galees gran refrescament, e assi l’almirall anassen pagat dells e ells axi mateix romangueren alegres e pagats dell»[3].

Hi ha tres referències més a l’illa de Gozo, que En Muntaner esmenta, per descomptat, com a «Goy». La primera és a la capçalera del mateix capítol LXXXIV, que fa: «Com l’almirall En Roger de Luria pres Malta e Goy, e la gran fraternitat

que de llavors en sa hach entre cathalans e sicilians»[4]. La segona, és en un capítol anterior a aquest –el LXXXII–[5], i la tercera, una mica més endavant: al XCIII[6]. I en tots dos capítols, seguint el mateix terme emprat fins aquí, el nom de l'illa és sempre «el Goy».

I, conformement, fa En Bernat Desclot, ja que, quan esmenta aquesta mateixa illa a la seva Crònica, també n'hi diu «el Goi»: tant escriu «l'illa del Goi»[7] com «el Goi de Malta»[8]. Llavors, com que En Desclot va redactar el llibre entre el 1284 i el 1288[9], és que tenim un text més antic que el d'En Muntaner i, per tant, som també davant per davant del primer topònim d'«el Goi» que he trobat en llengua catalana. Almenys fins avui.

Consegüentment, i per tal com el nom de l'illa que s'ha internacionalitzat i s'ha acabat imposant com a nom de referència entre les diverses llengües occidentals d'Europa és Gozo o Gozzo, que, com és més que evident, vol dir «goig», és del tot palès –o, si més no, a mi m'ho sembla– que «el Goy» que trobem a la Crònica d'En Muntaner és el topònim original que serà traduït posteriorment, segons el cas, per «Gozo» o «Gozzo», perquè, en català també tenim la forma dialectal de «goig» que és «goi»[10].

Així, trobem el mot «goi» per «goig» al Pallars, la Ribagorça (inclosa la comarca de la Llitera) i Andorra, recollit per En Daniel Recasens a la seva Fonètica històrica del català[11], per bé que no em queda clara la data en què ho fa. Ultra això, i tal com indica En Joan Coromines, «goig ha estat un mot usual sempre fins als últims confins de la llengua, N., S. i fins Eivissa; i sense variants fonètiques, llevat de Pallars i Ribagorça, on diuen gói d'acord amb la fonètica dialectal: "no us en veureu gói" 'no en gaudireu', frase interessant que he sentit a tres pobles de la rodalia de Sort (fins a Freixa, ja a la ratlla de l'Urgellet, [al] 1959»[12]. I, a petja seguida, En Coromines rubrica que, «a Tornafort, amb el mateix valor, anoto "abér-ne gói" 'gaudir-ne' (1959)»[13]. És a dir, i en resolució, que, almenys, fins el 1959, que ho documenta En Coromines, a Catalunya s'ha fet servir, baldament fos de forma dialectal, el mot «goi» amb el mateix sentit de «goig», «joia» o «gaudi» que es deia a l'illa maltesa d'«el Goi».

Que aquest «Goi» no pot ser una traducció de «Gozo» o «Gozzo», també diria que no té retop possible, perquè ni Malta no va ser mai conquerida ni poblada per toscans, ni el mot italià «gozzo» –que, per cert, també existeix en aquesta llengua– no té cap relació ni amb el goig, ni el gaudi, ni la joia, ni el plaer[14]. De fet, si hi primfilem una mica, podem dir que Malta no ha estat mai italiana. Políticament italiana, s'entén. Recordem-ho bé: abans de l'arribada dels catalans a les darreries del segle XIII, l'arxipèlag era governat per provençals. O, com ja podem dir avui, per catalans de Provença, perquè, des del 1112 –en què En Ramon Berenguer III es va casar amb Dolça de Provença[15]–, fins mitjan segle XIII –en què França el va envair–, aquest país va ser regit per comtes barcelonins i reis catalans, mentre la llengua provençal i la catalana eren tingudes, llavors, per una sola i única llengua[16]. I, en conseqüència, el toscà –avui conegut arreu com a «italià»– no va ser mai la llengua dels maltesos, que d'aquesta illa, per bé que avui ho pronunciïn «Audex, n'han dit sempre «G?awdex»[17]». Cosa que acaba de reblar que el topònim «Goi» l'havien d'importar i establir a Malta alguns pobladors externs de l'arxipèlag, en un moment determinat de la història. I tant podien ser els catalans de Provença, Llenguadoc o Gascunya, com els catalans d'Espanya, perquè en occità també trobem el mot «goi» amb el significat de «goig». I, així, en textos de començament del segle XX, hi llegeixo: «Metet-les vus; a mi que no'm harie pas cap brica de goi»[18]. I també: «Qu'a'us harie mes goi»[19]. És a dir, que, segurament, l'illa del Goi, ja era esmentada així pels catalans de França abans que els catalans d'Espanya els foragitessin de Malta. I a mi em sembla molt versemblant que, per aquesta raó, quan En Roger de Llúria se n'apodera, En Muntaner la cita com ho fa, precisament així: com a l'illa del Goi.

En aquest sentit, i com a reforç del que exposo, vull comentar que En Ludolph von Suchen, en el seu famós viatge a Terra Santa, escrit en baix alemany vers el 1350[20], mentre cita algunes de les illes per on passa, esmenta les de «Goy, Scarpe, Cretam, [i] Rodum»[21], en una clara referència a Goi, Skorpios, Creta i Rodes. Ho corrobora En Heinz Warnecke, per qui «Goy [és] l'illa de Guzzo prop de Malta, [dita] antigament Gaulos»[22]. A més a més, en unes «instruccions» del juny de 1370, donades per la reina Elionor d'Aragó a En Bernat Conill, de la casa del senyor rei, perquè les trametés al seu germà Frederic de Sicília, hi podem llegir els seus consells sobre com caldria cobrar «les rendes e drets de la isla de Malta e del Goy»[23]. I, per acabar-ho d'il·lustrar, he fet un cop d'ull a l'Atles Català dels Cresques, que fou realitzat vers el 1375[24], i que es conserva a la Biblioteca Nacional de París, per si en podia treure quelcom de profit. I, efectivament, ha estat així, perquè l'arxipèlag maltès no tan sols hi apareix dibuixat, sinó que dues de les seves illes hi porten el nom escrit amb totes les lletres –«Malta» i «Goy»–, mentre «Piper» –l'actual Filfa–, hi és descrita abreujadament[25].

Fragment de l'Atles Català, amb el nom de l'illa del «Goy» (BnF).

Les quals dades indiquen que, almenys durant els segles XIII i XIV, de l'avui coneguda illa de Gozo se'n deia popularment illa «del Goi». Se'n deia –és clar– entre els catalans. I suposo que, així mateix, se'n devia continuar dient al llarg del segle XVI, perquè, quan al 1558 s'estampa per primera vegada la sobredita Crònica d'En Muntaner, a València, el topònim continuava sent «el Goy»[26]. I, així mateix, s'esdevenia a Barcelona, a l'edició del mateix llibre del 1562[27].

El nom de l'illa «del Goy» a la Crònica d'En Muntaner (València, 1558).

Per acabar, deixeu-me que comenti que al 1610, en el moment que En Gaspar Escolano publicava, en castellà, a València, la Dècada Primera de la Història de la Insigne i Coronada Ciutat i Regne de València, al llibre hi podem llegir amb totes les lletres una referència a «la Isla y Ciudad de Goy»[28]. Així, sí: en castellà. Cosa que vol dir que la força i l'arrelament del topònim eren tan grans, que, per més que, com acostumava a passar[29], l'obra de l'Escolano s'hagués traduït al castellà, i que, en d'altres llibres d'història estampats a les darreries del segle XVI[30] i durant el XVII en la mesetària llengua, hi fos ja introduïda la traducció pertinent de «Gozo»[31], aquí, per contra, el nom de l'illa maltesa es va conservar en català. I dic que ha de ser una traducció, perquè tothom sap que «gozo» i «goi», si bé l'un en castellà i l'altre en català, són sinònims. I ha de ser traducció, també, perquè quan, al 1616, s'editarà a Barcelona la Crònica d'En Desclot en castellà, el topònim del «Goi» que havíem llegit en la versió catalana primigènia, ara ja el trobem traduït per «Gozo»[32]. O dit d'una altra manera: com que, dins la traducció castellana de l'obra catalana d'En Desclot, veiem que «Gozo» hi substitueix «Goi», llavors cal inferir-ne que «Gozo» és la traducció de «Goi».

Com hem copsat, doncs, el topònim català de «Goi» es mantindrà inalterable al llarg dels segles XIII, XIV i XV i només als llibres castellans de la segona meitat del XVI i de tot el XVII hi apareixerà el mot «Gozo», que n'és una traducció inqüestionable. Quan l'Horatio Vella ens explica el recorregut del topònim d'aquesta illa, comenta que «fou subsegüentment anomenada "Caudus" o "Caudi", també "Claudus", "Clauda" i, fins i tot, "Claudia"»[33]. I, sense perdre calada, rubrica que «també fou dita comunament "Gozo" al segle setzè»[34], sense explicitar-ne el perquè. Segurament, perquè al llarg del seu estudi no té en consideració la presència catalana de set segles a l'arxipèlag, ni el paper d'aquesta llengua en la toponímia i el lèxic maltès[35]. Parlo de set segles de presència catalana, perquè el famós normand i Gran Comte de Sicília Roger I, que al 1091 va conquerir Malta[36], era el sogre d'En Ramon IV de Tolosa[37] i el germà d'En Robert Giscard[38], avi d'En Ramon Berenguer III[39].

Tornant a la llengua, En Vella, adonant-se que hi ha una illa grega de nom Gaudos, conclou que «els noms presents de G?awdex i Gozo són derivats del Gaudos de Creta»[40]. És a dir, per si no havia quedat clar: «Els mateixos noms de Malta, Gozo i G?awdex són grecs»[41]. Nogensmenys, i mal que no pugui estar d'acord amb En Vella a fer de Gozo un mot grec, derivat del grec Gaudos, almenys sí que hi concordo plenament amb la idea que el topònim Gozo es va escampar i popularitzar «al segle XVI» i no pas abans. I això és ara mateix fonamental de retenir, perquè també explicaria i donaria sentit ple al fet que la primera descripció que tenim de Malta, impresa a Londres, precisament, al 1536, parli de «Gozo», tant al text[42], com al mapa de l'arxipèlag[43]. Però, és clar: com us deia, ja som al segle XVI. Anteriorment, «a la literatura grega, Gozo hi apareix com a Gaûlos»[44] i, «en llatí, ?????? és representat per Gaulos, [i] menys sovint per Gaulus»[45]. Cap rastre, doncs, de Gozo o Gozzo per esmentar aquesta illa abans de l'arribada dels catalans. Ni cap vincle de les paraules plaer, joia o gaudi amb cap mot maltès que es pugui semblar a Gozo. I, així, veiem que, en aquesta llengua, «plaer» és «gojba» i «gost»[46]; «joia» és «fer?»[47], i «gaudi», «farja», «gaxqa» i «piacir»[48]. Cosa que ajuda a entendre que el topònim «goi» –que prové realment de «goig»–, si tenia, com sembla, un vincle amb «gaudi», «joia» o «plaer», aleshores, de cap manera no té la gènesi entre els maltesos. Com tampoc no la té el seu sinònim «gozo».

Mapa de Malta i Gozo al llibre d'En Ioannes Quintinus (Londres, 1536).

Fa la impressió que En Giovan Francesco Abela tenia clar que Gozo era un terme modern, car, al 1647, subscriu que aquesta illa, «entre els sicilians i els italians, avui és dita Gozo»[49]. I creu que, segurament, fou anomenada així,

«potser pels espanyols, en la llengua dels quals Gozo denota gaudi o gaudiment»[50]. Com aneu comprenent, no hi ha una unanimitat a l'hora d'explicar l'etimologia del topònim Gozo. I, potser fruit d'aquest desconcert, o, tal vegada, perquè es vol curar en salut, em sembla molt apropiat el parer d'En Joseph Attard, quan subratlla que «l'origen del nom Gozo no és cert»[51]. Sí, exacte: és totalment incert. Però només si no es té en compte el paper dels catalans a les illes malteses.

Tanmateix, i atès que, no tan sols pel maltesos, sinó també per una gran majoria d'estudiosos i erudits espanyols, la llengua catalana amb prou feines no ha tingut cap auge ni desplegament important pel món; i puix que les conquestes mediterrànies, segons ells, les va dur a terme «Aragó», no poden comprendre per què una illa maltesa porta el nom castellà de «Gozo». I, així, En Luís Díez Merino, en parlar de l'illa del Goi, i d'adonar-se del passat fenici de l'illa, i que diversos autors consideren que Gozo és la forma castellana d'un anterior topònim fenici Gwl o Gaulos[52], subratlla que «preferim veure en "Gozo" un topònim, que és una simple traducció del topònim fenici i al qual es donà la carta de naturalesa a la geografia universal»[53]. Però, acte seguit, remarca més que sorprès: «Resulta desconcertant per qui estudia una geografia universal o un atles general del món, trobar-se amb una illa que es digui Gozo, i el que menys se sospita, en una comunitat que parla maltès, anglès o italià, és que aquest topònim sigui castellà. [Perquè] "Gozo" és la traducció del semític Gwl i del grec Gaulos»[54], que, després, s'italianitzarà en «Gozzo»[55]. Com si els catalans no haguessin sigut mai els senyors i els pobladors d'aquesta illa. Com si Catalunya no hagués existit mai i com si la llengua catalana no s'hagués expandit mai per Itàlia i, majorment, de forma abassegadora, per Sicília i Malta. I, per descomptat: com si el topònim «Goi», amb el significat precís de «goig», «joia» o «gaudi» no hagués precedit la paraula castellana en la documentació escrita –com ara acabem de veure i en som plenament conscients– almenys durant tres-cents anys. Fet, avui per avui, innegable.

Sigui com fos, En Díez Merino, que s'esforça a escatir l'origen del topònim, no es pot estar de ponderar que «l'explicació més plausible és que dita traducció s'efectuà del fenici al castellà quan aquesta illa tingué un ample i perllongat contacte amb Espanya: després de la massacre de les Vespres Sicilianes, quan al 1282 s'exterminà tots els francesos instal·lats a Sicília, els francesos encara es mantingueren alguns mesos a Malta, fins que en foren expulsats pels soldats de Pere I d'Aragó, i des d'aquest moment, els destins de Malta, com els de Sicília, estigueren lligats als d'Espanya durant més de 250 anys. Els aragonesos governaren l'arxipèlag maltès fins a l'any 1410, i després els succeïren els sobirans de Castella, fins que Carles V féu donació de les illes del dit arxipèlag a l'orde militar de Malta, l'any 1530»[56].

És a dir, que, com que «els aragonesos» van conquerir Malta, i van cedir les illes als «reis castellans», ara l'illa del Goi es diu Gozo. Però tothom sap que Malta no va ser mai castellana. Ni conquerida per reis castellans ni dominada per ells. I menys, encara, poblada per castellans. I, en adonar-se d'aquesta truculència, que té una evident raó política, N'Anthony Lutrell, un dels més grans especialistes de la història medieval de Malta, ha assenyalat resolut: «La noció que hi hagué un període "castellà" a la història maltesa no té justificació real»[57]. Oidà! No té justificació real, perquè és una irrealitat. Les barbaritats i els absurds que s'han d'escriure per no esmentar Catalunya ni els catalans! I els malabarismes històrics i lingüístics que cal fer per no reconèixer tampoc la conquesta catalana de Malta i que el topònim Gozo ve del mot català «Goi», que és la forma arcaica de «goig». Perquè, és de tothom sabut que «els aragonesos» que es van instal·lar a Malta van ser predominantment catalans. I atès que, per torna, els «reis castellans» que se'ns assegura que hi van governar foren els reis de Catalunya o de Sicília, o de tots dos regnes alhora, fins que l'illa va passar al domini dels reis castellanitzats i castellanitzants d'Espanya, al 1556, amb l'entronització de Felip II[58], es torna a fer més que palès que «Gozo» és la traducció elemental castellana del preexistent «Goi» català.

Finalment, i abans de tancar l'article i de donar-lo definitivament per acabat, he volgut explorar una mica més l'ús dels topònims «Goi» i «Gozo» a les cartes de navegar dels segles XIV i XV, perquè era un espai encara inèdit, i creia que ens podia deparar qualque sorpresa. Amb aquest propòsit, doncs, he demanat a l'amic i investigador Enric Guillot, especialista en temes cartogràfics referents a Catalunya i a la seva expansió pel món, i que ha atresorat un nombre ingent de reproduccions de cartes de navegar, si em podia facilitar dades sobre aquest particular que investigo. I tot seguit m'ha fet arribar les imatges de dinou portolans creats entre del 1318 i el 1546, on apareixen les illes de Malta i Goi, degudament esmentades amb sengles noms[59]. Onze són les dels segles XIV i XV, que ara ens afecten per a l'estudi present. Però, tot i que, com m'esperava, el topònim «Goy» apareix a la majoria de cartes catalanes, com el predit Atles Català, del 1375, i les d'En Macià de Viladesters, del 1413; d'En Gabriel Vallseca, del 1439, o d'En Pere Rossell, del 1450[60], me n'he endut, tanmateix, una sorpresa: que el topònim «Gozo» precedeix al del «Goi» de l'Atles Català, que jo tenia pel més antic. Uns dies enrere, ja ho havia detectat en un estudi sobre l'anomenat portolà dijonès, «composat després del 1415 i abans del 1429»[61], i que reproduïa tota la seva toponímia en un glossari extensíssim. A l'apartat de les «Iles au sud de la Sicilie», s'hi pot llegir el nom de «Gozo»[62]. I el portolà és d'abans del 1429. Però ara, mercès a la nova informació aportada per En Guillot, podia resseguir el mot «Gozo» als portolans d'En Pietro Vesconte, del 1318; al d'En Domenico i Francesco Pizzigani, del 1367, i –cosa que no m'esperava gens: ho confesso– també al de l'Angelí Dulcert, del 1339.

L’illa de «Goy» a la carta d’En Macià de Viladesters, del 1413 (Medea Chart).

L’illa de «Goy» a la carta d’En Gabriel Vallseca, del 1430 (gentilesa d’Enric Guillot).

L’illa del «Goy» a la carta d’En Pere Rossell, del 1450 (gentilesa d’Enric Guillot).

És cert que els mapes es copien i es recopien, talment com els topònims que hi apareixen, que s’escriuen i es reescriuen. Com ens innova En Ricardo Cerezo, «les cartes emprades pels navegants no eren treballs originals, sinó còpies de models o patrons propis de cada cartògraf, taller o obrador», que «eren contínuament actualitzats» amb nova informació[63]. En aquest sentit, sabem, per posar tan sols un parell d’exemples, que les cartes nàutiques d’En Lluís Colom –germà del descobridor Joan Cristòfor Colom– no s’han conservat i que tan sols han arribat fins a nosaltres «unes còpies matineres fetes per l’Alessandro Zorzi»[64]. I també sabem que la d’En Joan de la Cossa, enllestida «a l’any de 1500», com indica la carta mateixa[65], i considerada la iniciadora de l’Escola Cartogràfica de Sevilla[66], creada al 1503 dins la Casa de Contractació[67], és també una còpia posterior, perquè en aquesta data precisa no hi havia escoles de cartografia a Castella[68]. Com molt bé ho ha apuntat l’Hugo O’Donnell en dir-nos que «a l’Andalusia Atlàntica de final de l’Edat Mitjana [...] no existeixen escoles ni tradició cartogràfica»[69]; i, encara, que, si no teníem en consideració l’escola cartogràfica catalana, «a l’Espanya del Descobriment no hi havia autèntica ciència de navegar»[70]. Doncs això: que fora de Catalunya i els seus estats no hi havia, a Espanya, ciència nàutica ni, per tant, cosmogràfica. Quedi dit.

A més més, som sabedors que els noms dels cartògrafs s’adapten al país on es fan o refan els mapes. Però –per raó d’aquests topònims de «Gozo» apareguts en la toponímia italiana i, encara, en la d’un cartògraf mallorquí com Angelí Dulcert, o en certes còpies de la Crònica d’En Desclot, on llegim «Gotzo»[71], just en l’època del ple domini català de Malta, i just quan trobem escampat arreu el nom del Goi per indicar l’illa de Gozo–, també és possible que aquest darrer topònim fos preexistent a l’arribada dels catalans a l’arxipèlag. Llavors, també entendríem, com em mostra ensems En Guillot, per què el portolà d’En Guillem Soler, de 1380, i el d’En Rafel Soler, dibuixat entre 1425 i 1450, contenen de forma explícita el mot «Gozo», si bé el portuguès Jorge de Aguiar escriu «Goy» a la seva carta nàutica del 1492[72].

Des d’aquest vessant, En Guillot, que ha escrutat unes quantes cartes en cerca d’aquests dos topònims, em comenta que és natural que trobem «divergència de nomenclatures» pel que fa «a la petita illa de Gozo, a tocar de l’illa de Malta, com ara “Goy” o “Gozo”»[73]. Per ell, «de forma generalitzada, els noms que apareixen als mapes, normalment són escrits o expressats en la “llengua de l’autor”. Amb això, no vull dir que tradueixin el nom de l’indret amb què el coneixen els habitants locals; però, de tant en tant, es produeixen petites adaptacions o variacions que fan difícil escatir al 100% la nomenclatura correcta o fefaent original d’aquell indret en aquella època precisa». Petites variacions que, «fins i tot, es produeixen amb autors d’una mateixa nacionalitat». I hi afegeix: «Per tant, opino que la nomenclatura de l’illa de “Goy” o “Gozo” no pot determinar per si sola la influència –en aquest cas, de Catalunya– vers l’illa, sinó que va acompanyada d’un seguit d’arguments històrics que ho refermin, com és el cas»[74]. Ara bé, com que ja sabem que aquests arguments històrics hi són i hi són a bastament i esclafidorament, potser sí que podríem dir que la nomenclatura de «Goy» ha de venir determinada per la influència de Catalunya. Per això, En Guillot conclou: «Al meu entendre, quan s’anomena aquesta illa “Goy”, en català, segurament no és perquè es tracti d’una simple traducció o adaptació, sinó que pot ser perquè aquesta illa se n’hi deia. I més si tenim en compte la llarga presència catalana a l’illa»[75]. Sí. És molt probable que fos així i que els catalans de llavors n’hi van dir Goi perquè ja es deia Goi. Encara que no sapiguem fins a quina data ens hem de remuntar. I encara que també, com hem vist, «Gozo» i «Gotzo» hagin

estat ensems nomenclatura catalana, emprada en cròniques i cartes nàutiques.

Tot plegat em fa pensar que molt possiblement seríem davant de dues variants d'un topònim prellatí i preàrab GOR, que, amb el significat de cap, cim, turó, també trobem a la toponímia iberobasca[76]. I com a denominació d'illes. Així, tenim amb aquest morfema GR/KR, si em cenyeixo a la Mediterrània, les illes de Creta, Kàrpatos, Corfú, Krk, Cres, Kuriat, Quèrquens, Gharbi o Keros. Per tant, de GOR en sortiria Gos/Goz: així a l'actual Gozo –tant de Malta com de Grècia–, com a l'illa grega de Cos. Però GOR també esdevindria GOY/GOI. Pel que fa al pas d'/r/ a /s/, puc dir que és un canvi que ja es donava a l'ibèric. En Jünger Untermann ho corrobora als seus llistats de vocabulari, atès que ens mostra com a formes anàlogues «alor-alos, arker-arkis, bikir-bikis, kitar-kitas»[77]. I quant al pas fonètic d'/r/ a /i/ em complac a conjecturar que el topònim ALCOI provindria d'una forma anterior ALKOR, que significa «pedra o muntanya (KOR) tallada (AL o LA)»[78], ja que és sobre un barranc on s'assentava la població primitiva. Conformement, en euskara, el pas d'R>I també és comú. I veiem que KOR (pedra/muntanya) tant fa GORA com GOI (alt/alçada/amunt). Com a darrer exemple, tots sabem que en català trobem el mateix pas d'R>I en el topònim ILERDA, que ha donat LEIDA i, ja modernament, LLEIDA.

En resolució: sembla obvi, doncs, que els catalans del moment, desconeixedors del significat prellatí, preàrab i precatalà de la toponímia, devien interpretar, com nosaltres avui, el topònim «Goi» de l'arxipèlag maltès com a «goig». O sigui: «joia» o «gaudi». I, aleshores, i puix que els mapes de navegar no es van popularitzar mai, i menys encara entre els castellans, perquè a Castella no s'hi va constituir cap escola de cartografia durant els segles XIV i XV[79], crec que la difusió del topònim «Gozo» a la toponímia del segle XVI i a les obres impreses en castellà d'ençà d'aquest mateix segle –com ja he apuntat fins aquí–, i tenint en consideració que els maltesos anomenaven l'illa com a «G?awdex», només pot ser deguda a la traducció castellana del topònim català «goi» amb el sentit precís de «gozo». Si no, ¿per què en castellà no se'n va dir, com en maltès, G?awdex o Gaudes? La pronúncia ho permetia perfectament. D'afegit, el nom, que ha perdurat fins avui mateix, devia ser ben viu. Com ben viu és avui entre la població autòctona. Per què, doncs, el castellà no va emprar i difondre aquest topònim? ¿No serà que la naixent monarquia hispànica i la seva maquinària política castellanitzadora devien pensar que Gaudes recorda massa el català Gaudis? L'illa del Goig i l'illa dels Gaudis. Caram! Semblen ben bé dos topònims bessons. Fan l'efecte d'indicar una relació semàntica més pregona i estreta del que ens havíem pensat. Tant, que, com veieu, són del tot intercanviables. G?awdex, Gaudes, Gaudis. Un mot que ens podria ajudar a deslllorigar-ho del tot. Oi? Però això ja és una altra història.

Jordi Bilbeny
Abadia de Solivella, 30 de gener – 13 de febrer del 2025

NOTES I BIBLIOGRAFIA

[1] Cf. M. TERESA FERRER i MALLOL, «Les quatre grans Cròniques: una visió de conjunt», Les quatre grans Cròniques; edició a cura de Josep Massot i Muntaner, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, CI; Institut d'Estudis Catalans, «V. Apèndix i Índex», Barcelona, p. 45.

[2] RAMON MUNTANER, Crònica Catalana; edició a cura d'Antonio de Bofarull, Imprenta de Jaime Jepús, Barcelona, 1860, cap. LXXXIV, p. 154.

[3] Ídem, p. 154-155.

[4] Ídem, p. 154.

[5] Ídem, cap. LXXXII, p. 150.

[6] Ídem, cap. XCIII, p. 177.

[7] BERNAT DESCLOT, Crònica; a cura de Miquel Coll i Alentorn, Les Millors Obres de la Literatura Catalana-76, Edicions 62 – «La Caixa», Barcelona, 1982, cap. XCII, p. 222.

[8] Ídem, p. 222-223.

[9] Cf. M. T. FERRER i MALLOL, ob. cit., p. 36.

[10] Vg. MN. ANTONI Mª ALCOVER i FRANCESC DE B. MOLL, Diccionari Català-Valencià-Balear; segona edició corregida i posada al dia, Palma de Mallorca, 1979, tom VI, p. 325.

[11] Vg. DANIEL RECASENS i VIVES, Fonètica històrica del català; Biblioteca Filològica, LXXX; Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017, p. 199-200.

[12] JOAN COROMINES, Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana; Curial Edicions Catalanes – Caixa de Pensions «La Caixa», Barcelona, 1990, vol. IV, p. 540.

[13] Ídem.

[14] Vg. Diccionari Italià-Català; Generalitat de Catalunya i Enciclopèdia Catalana, S.A.; Barcelona, 2002, p. 421 i Dizionario Italiano, Latino e Fracese; aplegat per l'Abat Annibale Antonini, nova edició revisada, corregida i notablement ampliada; Pietro Duplain, Lió, Tom Primer, p. 318.

[15] Cf. PROSPERO DE BOFARULL Y MASCARÓ, Los Condes de Barcelona Vindicados, y Cronología y Genealogía de los Reyes de España; Imprenta de Juan Oliveres y Monmany, Barcelona, 1836, Tom Primer, p. 163.

[16] Vg. JORDI BILBENY, «La unitat de la llengua catalano-occitana segons els escriptors dels segles XIII al XX. Una proposta de futur»; conferència pronunciada al Centre Comarcal Lleidatà, de Barcelona, el dia 12 de desembre del 2024, web de l'Institut Nova Història, https://www.inh.cat/articles/Enregistrament-de-la-conferencia-'La-unitat-de-la-llengua-catalano-occitana'-d'En-Jordi-Bilbeny

[17] Cf. HORATIO CAESAR ROGER VELLA, «The Origin of the Name of Gozo», The Gozo Observer, 27 (desembre 2012), p. 3.

[18] Cf. JUAN CARLOS BUENO CHUECA i XAVIER TOMÁS ARIAS, «Eth gascon parlat ena Vath d'Aura en permèr tèrç deth segle XX selont eths obratges de Saroïhandy (1910, 1912) e Cremona (1948-1954)», Occitania en Catalonha: de tempses novèls, de novèlas perspectivas; Actes de l'XIen Congrès de l'Associacion Internacionala d'Estudis Occitans, edició d'Aitor Carrera i Isabel Grifoll, Generalitat de Catalonha. Departament de Cultura, Barcelona, 2017, p. 96.

[19] Ídem.

[20] Cf. MARIO BUHAGIAR, «The Pauline Sacred Geography of the Maltese Islands and their Maritime Shrines», The Holy Portolano. The Sacred Geography of Navigations of the Middle Ages; Fribourg Colloquium 2013, edició de Michele Bacci i Martin Rohde, Walter de Gruyter GmbH, Berlín-Munic-Boston, 2014, p. 193.

[21] LUDOLPH VON SUCHEN, Reisebuch ins heilige Land in niederdeutscher Mundart; publicat per J. G. L. Rofegarten, Greifswald, 1861, p. 70.

[22] HEINZ WARNECKE, «Strandete der Apostel Paulus auf Malta oder in Westgriechenland? Eine historisch-geographische Analyse der spätantiken und mittelalterlichen Belege»; ????????, 88,2 (2017), nota 145, p. 99.

[23] Vg. «Carta de la reina Elionor d'Aragó al seu germà Frederic de Sicília, acompanyant les instruccions donades a Bernat Conill, sobre la recuperació del dot de la infantessa Dona Blanca, comtessa d'Empúries», Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409); a cura d'Antoni Rubió i Lluch, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1947, doc. CCCXXIV, p. 413.

[24] Cf. MONTSERRAT GALERA i MONEGAL, «Estudi raonat de les fonts documentals de l'Atles català de 1375. Des del seu inici fins a l'actualitat»; Treballs de la Societat Catalana de Geografia, 80 (2015), p. 13-15.

[25] Vg. «Abraham Cresques ? Atlas de cartes marines, dit [Atlas catalan]», taula 8, Gallica, Bibliothèque Nationale de France; https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55002481n/f8.item.r=.langEN

[26] RAMON MUNTANER, Chronica o Descripcio dels fets, e hazanyes del Inclyt Rey Don Iaume Primer, Rey Darago, de Mallorques, e de Valencia: Compte de Barcelona, e de Muntpesller: e de molts de sos descendents; en Casa de la Viuda de Ioan Mey, València, 1558, fols. LXV [recte], LXVII [recte] i LXXVI [vers].

[27] RAMON MUNTANER, Chronica o Descripcio dels fets, e hazanyes del Inclyt Rey Don Iaume Primer, Rey Darago, de Mallorques, e de Valencia: Compte de Barcelona, e de Muntpesller: e de molts de sos descendents; en Casa de Iaume Cortey, Barcelona, 1562, folis lxii [recte], lxiiii [recte i vers] i lxxiii [vers].

[28] GASPAR ESCOLANO, Decada Primera de la Historia de la Insigne, y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia; Pedro Patricio Mey, València, 1610, Primera Part, Llibre Tercer, columna 579.

[29] Vg. JORDI BILBENY, Inquisició i Decadència. Orígens del genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XVI; Librooks Barcelona, S.L.; Barcelona, 2018.

[30] Vg. FRANCISCO BALBI DE CORREGGIO, La Verdadera Relacion de Todo lo que este año de M.D.LXV ha sucedido en la Isla de Malta dende antes de la entrada del gran turco Soliman llegasse sobre ella, hasta la llegada del socorro postrero y poderosíssimo y catholico Rey de España don Phelipe nuestro señor segundo deste nombre, en casa de Iuan de Villanueva, Alcalà de Henares, 1567, p. 19, 20, 30, 72, 77 [vers], 95 [vers], 99 [vers], 100 [vers], 101 i 108 [vers]; PEDRO DE SALAZAR, Hispania Victrix, Vicente de Millis, Medina del Campo, M.D.LXX, p. 153 [recte i vers], 154 [vers], 157, 187, 200, 249, 253 [vers], 256 [vers] i 263 [vers]; LUYS DEL MARMOL CARVAJAL, Libro Tercero y Segundo Volumen de la Primera parte dela descripcion general de Affrica con todos los successos de guerra, y cosas memorables, en casa de Rene Rabut, Granada, 1573, foli 178 [vers], 298 [vers] i 303; DIEGO DE SANTISTEVAN OSORIO, Primera y Segunda Parte de las guerras de Malta, y toma de Rodas, Imprenta del Lic. Varez de Castro, Madrid, MDXCIC, «Tabla de las Cosas Notables que ay en este libro», p. s/n .

[31] Vg. PRUDENCIO DE SANDOVAL, Primera Parte de la Vida y Hechos del Emperador Carlos V Max. Fortissimo, Rey de España, y de las Indias, Islas y Tierrafierme del mar Oceano, Sebastian de Cañas, Valladolid, 1604, p. 485; ANTONIO DE HERRERA, Primera Parte de la Historia General del Mundo, Iuan Godines Miliis, Valladolid, 1606, p. 590 i 797; IUAN AGUSTIN DE FUNES, Coronica de la Ilustrissima Milicia, y Sagrada Religion de San Iuan Bautista de Ierusalem, Pedro Verges, Saragossa, 1639, portada i p. 15, 17, 21, 29, 34, 39, 49, 50, 53-55, 57, 59, 60, 66-68, 70-74, 77, 79, 84, 85, 112, 119, 167, 184, 185, 210, 212, 218, 223, 226-228, 233, 234, 238, 242, 245, 255, 262, 267, 271, 275-277, 279, 294, 301, 314, 317, 330, 341, 343, 375, 379, 389, 395, 405, 410, 414, 416, 426, 430, 448, 449, 452, 462, 463, 469, 470, 472, 475, 479, 482, 501, 503, 504, 506, 508, 526, 538, 559, 577, 584, 612-614, 617, 619-622 i 633.

[32] Vg. Historia de Cataluña, Compuesta por Bernardo Desclot Cavallero Catalan, de las empresas hechas en sus tiempos, por los Reyes de Aragon, hasta la muerte de don Pedro el grande tercero deste nombre, Rey de Aragon y de

Sicilia, Conde de Barcelona; en casa de Sebastian Cormellas, Barcelona, 1616, p. 140.

[33] H. C. R. VELLA, ob. cit., p. 19.

[34] Ídem, p. 19-20.

[35] Vg. LLUÍS DE YZAGUIRRE i MAURA, «Catalunya-Malta: la connexió perduda», p. 4-6, https://latel.upf.edu/terminotica/membres/DE_YZA/publi/catalunya_malta.pdf; PERE ALZINA, «La influència de la llengua catalana en els noms d'ocells maltesos», web de l'Institut Nova Història, 12 de maig del 2011, https://www.inh.cat/articles/La-influencia-de-la-llengua-catalana-en-els-noms-d'ocell-maltesos i «La influència del català en el maltès», web de l'Institut Nova Història, 17 d'octubre del 2011, https://www.inh.cat/articles/La-influencia-del-catala-en-el-maltes; MANEL CAPDEVILA, «Paraules malteses-catalanes» web La vaca cega, 23 d'octubre del 2012, https://www.histo.cat/sabir/Paraules-malteses-catalanes; i JORDI BILBENY, «El lèxic català revela una població catalana molt més nombrosa del que ens havíem pensat», Redescobrint la Malta Catalana, Librooks Barcelona, S.L., Barcelona, 2022, p. 73-82 i «La toponímia catalana», ídem, p. 153-166.

[36] Cf. JOSELITA RASPI SERRA, «Aspetti strutturale dell'arte nella Sicilia normanna», Ruggero il Gran Conte e l'inizio dello Stato normanno; Centro di Studi Normanno-Svevi della Università degli Studi di Bari – Edizioni Dedalo, reimpressió, Bari, 1991, p. 219.

[37] Cf. GERONYMO ÇURITA, Anales de la Corona de Aragon; Lorenço de Robles, Impressor; Saragossa, 1610, Tom Primer, Llibrer I, cap. XXIIII, p. 27.

[38] Cf. G[RAHAM] A[NTHONY] LOUD, The Age of Robert Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest; Routledge – Taylor & Francis Group, Londres i Nova York, 2013, p. 146.

[39] Vg. MARC PONS, «Mor Robert Giscard, l'arrel vikinga de la casa comtal de Barcelona», ElNacional.cat, 17 de juliol del 2023; https://www.elnacional.cat/ca/efemerides/mor-robert-giscard-arrel-vikinga-casa-comtal-barcelona_1062759_102.html

[40] H. C. R. VELLA, ob. cit., p. 20.

[41] Ídem, p. 4.

[42] Cf. IOANN. QUINTINI, Insulae Melitae Descriptio Ex Commentariis Rerum Quotidianarum; apud Seb. Gryphium, Londres, 1536, foli C [vers].

[43] Ídem, foli A2 [vers].

[44] HORATIO C. R. VELLA, «Gozo in Classical Literature», Gozo and its Culture; edició de Lino Briguglio i Joseph Bezzina, Formatek Ltd – University of Malta Gozzo Centre i The Foundation for International Studies, Malta, 1995, p. 16.

[45] Ídem, p. 17.

[46] S. MAMO, English-Maltese Dictionary; A. Aquilina & Co., Malta, 1885, p. 188.

[47] Ídem, p. 145.

[48] Ídem, p. 96.

[49] GIO[VANNI] FRANCESCO ABELA, Malta Illustrata. Della Descrittione di Malta Isola nel Mare Siciliano, con le Sue Antichità ed Altre Notitie; Paolo Bonacota, Malta, MDCXLVII, p. 120.

[50] Ídem.

[51] JOSEPH ATTARD TABONE, Gozo, l'Isola di Calipso; Miller Distributors Limited, Luqa (Malta), s/d., p. 8.

[52] Vg. L. DÍEZ MERINO, «GWL-GOZO: un topónimo fenicio-castellano», Aula Orientalis, 1,2 (1983), p. 276-278.

[53] Ídem, p. 279.

[54] Ídem.

[55] Ídem.

[56] Ídem, p. 279-280.

[57] ANTHONY LUTRELL, «Approaches to Medieval Malta», The Making of Christian Malta. From the Early Middle Ages to 1530; Routledge Revivals, Londres i Nova York, 2018, p. 49.

[58] Vg. HENRY KAMEN, Felipe de España; traducció de Patricia Escandón, Siglo XXI de España Editores, S.A.; sisena edició, Madrid, 1997, p. 65.

[59] ENRIC GUILLOT, correu personal datat del 10 de febrer del 2025.

[60] Ídem.

[61] PAUL GAFFAREL, Étude sur un Portulan Inédit de la Bibliothèque de Dijon; Imprimerie et Lithographie Eugène Jobard, Dijon, 1876, p. 19.

[62] Ídem, p. 42.

[63] RICARDO CEREZO MARTÍNEZ, La Cartografía Náutica Española en los Siglos XIV, XV y XVI; C.S.I.C., Madrid, 1994, p. 32.

[64] MIGUEL LEÓN-PORTILLA, Cartografía y crónicas de la antigua California; Universidad Nacional Autónoma de México, segona edició, Mèxic, D.F., 2001, p. 23.

[65] Vg. «Carta mapamundi de Juan de la Cosa, 1500», Instituto Cartográfico Nacional, Catálogo de la Cartoteca, https://www.ign.es/web/catalogo-cartoteca/resources/webmaps/delacosa.html#map=3/-632972.09/4922267.39/0

[66] Cf. LUISA MARTÍN MERÁS, Cartografía Marítima Hispana. La imagen de América; Lunwerg Editores, S.A.; Barcelona, 1993, p. 80.

[67] Cf. JULIO F. GUILLÉN, Cartografía Marítima Española. En torno a varios de los problemas de su estudio; Real Academia de la Historia, Madrid, MCMXLIII, p. 37.

[68] Vg. JORDI BILBENY, «Joan de la Cossa i Catalunya»; Revista de Catalunya, 170 (2002), p. 58-71.

[69] HUGO O'DONNELL Y DUQUE DE ESTRADA, El mapamundi denominado "Carta de Juan de la Cosa"; Editorial Egeria, Madrid, 1992, p. 15.

[70] Ídem, p. 37.

[71] Vg. BERNAT DESCLOT, Crónica del Rey En Pere e dels seus Antecessors Passats; Imprenta «La Renaixensa», Barcelona, 1885, p. 214.

[72] E. GUILLOT, correu citat.

[73] ENRIC GUILLOT, correu personal amb data 13 de febrer del 2025.

[74] Ídem.

[75] Ídem.

[76] Vg. JORDI BILBENY, «Què vol dir “Llagostera”?»; Fontes Linguæ Vasconum, any XXX, núm. 78, maig-agost 1998, p. 291.

[77] Cf. JÜRGEN UNTERMANN, "Repertorio Antroponímico Ibérico", Archivo de Prehistoria Levantina. Homenaje a D. Domingo Fletcher; tom I, volum XVII, València, 1987, p. 294.

[78] Cf. J. BILBENY, «Què vol dir “Llagostera”?»; ob. cit., p. 291-293.

[79] Vg. JORDI BILBENY, «Els cosmògrafs catalans i la descoberta d’Amèrica», web de l’Institut Nova Història, 22 de juny del 2020; https://www.inh.cat/articles/Els-cosmografs-catalans-i-la-descoberta-d'America